

Állományok a világhálón: hozzáférési és navigációs nehézségek

Az elektronikus dokumentumok számának ugrás-szerű növekedése számos új problémát vet fel a könyvtárakban. Nem egyszerű ezeket a könyvtári állományba integrálni. Már kiválasztásukkor figyelemmel kell lenni elérhetőségükre (jogi és műszaki szempontból) és intellektuális szervezettségükre (megjelenítés, interfész, szoftver). Ezután biztosítani kell a megfelelő kapcsolatokat, csatlakozásokat az online katalógusból e forrásokba, a számítógépekre installálni kell a használatukhoz szükséges programokat, és meg kell szervezni az olvasók felkészítését e források hálózaton történő elérésére és megnyitására.

A globális elektronikus információs piac egyre határozottabb formákat ölt. Jellemzői a könnyű, rugalmas, idő- és térbeli határok és technikai akadályok nélküli hozzáférés, a személyre szabott szűrők, és az egyre bonyolultabb engedélyezési, szerzői jogi viszonyok. A könyvtárak, különösen a felsőoktatási könyvtárak, mind több szolgáltatást kínálnak a világhálón, egyre több teljes szöveges folyóirat és könyv jelenik meg, és az állományokba manapság már nem csak a könyvtár falai között fellelhető dokumentumokat számítják be. Természetesen ez nem kisebbiti a fizikai állomány jelentőségét, inkább kiegészíti azt, és ez különösen olyan könyvtárak esetében fontos, amelyek földrajzilag szétszórta közönséget szolgálnak.

Az elektronikus kiadás ugyan elvileg olcsóbb, mint a papír alapú, de az elektronikus folyóiratok, adatbázisok előfizetése gyakorlatilag mégis igen drága, és ez súlyos gondokat okozhat a könyvtáraknak, amelyek konzorciumok létrehozásával igyekeznek csökkenteni a költségeket. A konzorciumi forma jelentős árkedvezményt eredményezhet. Három típusa különböztethető meg:

- közös előfizetés – egyéni válogatás és használat,
- közös előfizetés – a konzorciumon belüli központi szolgáltatás,
- közös előfizetés – közvetlen hozzáférés a tagok számára.

Az összefogás e formáinak hátránya lehet az egyes könyvtárak sajátos érdekeinek csorbulása.

Az ingyenes forrásokkal mindig óvatosan bántak a könyvtárosok, hiszen ezek minőségét senki sem garantálja. Nem lehet azonban lemondani ezek

könyvtári feldolgozásáról. A kiválasztásban segítséget nyújthatnak az olyan internethelyek, levelezőlisták, elektronikus hírlevelek, újságok vagy nyomtatott folyóiratok, könyvek, amelyek kimondottan az ingyenes webtartalmak értékelését célozzák. A kiválasztott ingyenes helyeket is célszerű beépíteni a központi nyilvántartásokba, katalógusokba, mert így a használók egyszerűbben elérhetik őket. Szükség van azonban folyamatos figyelsükre, alakulásuk, működésük nyomon követésére; az elektronikus hordozók térnyerése miatt pedig az ezekre vonatkozó intézményi politika kialakítására, kezelésük elveinek rögzítésére is.

A könyvtárak igyekeznek a katalógus „mögé” tenni a teljes dokumentumtartalmat digitalizálási programok révén, vagy teljes szövegű adatbázisok, elektronikus könyvek előfizetésével. Ez nemcsak a földrajzilag távoli olvasók számára előnyös, hanem – mivel a primer dokumentum egyszerűbben és gyorsabban elérhető – valamennyi használó számára gazdaságos. Az elektronikus tartalmakat határozottan előnyben részesítik, mivel ezek könnyen „hazavihetők”, egyszerűen integrálhatók más adatokkal, egyszerre több ember számára elérhetők. A minőségi kritériumot tehát megelőzi a kényelmesség. A költségmegtakarítás sem lényeges, hiszen az elektronikus dokumentumok csak komoly hardverháttérrel használhatók, és sok munkaórát vesz igénybe a technikai problémák megoldása. Hamarosan eljön az elektronikus könyvek ideje is. Az eddigi legsikeresebb vállalkozás az ún. netLibrary, amely hetente 500 címmel gyarapodott, és a hagyományoshoz hasonló „kölcsonzést” tett lehetővé. A könyvtár az OCLC tulajdonába került, és kereshetőségével, a dokumentumok állandó elérhetőségével jelentős hozzáadott értéket is biztosít. Az elektronikus könyvek és folyóiratok azonban nem szorítják ki a nyomtatott forrásokat, inkább kiegészítik a könyvtárak immár hibrid állományait.

Az elektronikus állomány használhatóságát a szerződésben meghatározott licenc- és jogosultsági feltételek határozzák meg. Az e-dokumentumoknak éppen az a legnagyobb előnyük, hogy a könyvtár használói nagy távolságról is elérhetik őket. Körültekintően kell megfogalmazni az olyan licencszerződést, amelyet pl. az USA egyik államában szétszórta – 25 helyen – működő egyetem könyvtára kötött. A szerződéseket tovább színezz-

heti, ha a különböző használói csoportok más jogosultságokkal rendelkeznek, nem is beszélve a szerzői jogi problémákról és a jogi tolvajnyelvről, amely szintén megnehezíti a könyvtárosok életét. Figyelemmel kell lenni az archiválás szempontjaira is: hozzáférhető marad-e az előfizetett időszak az előfizetés lemondása után stb.? A számba veendő szempontokat több honlapon is megtalálhatjuk (LibLicense Web site: <http://www.library.yale.edu/~license/index.shtml>, ARL'S Principles for Licensing Electronic Resources: <http://www.arl.org/scomm/licensing/principles.html>).

Sok esetben nem oldható meg egyszerűen az, hogy csak engedéllyel használják az elektronikus forrásokat. Az IP-azonosítás és a jelszó alkalmazása a legelterjedtebb módszer erre, de tovább kell fejleszteni a távoli hozzáférés ellenőrzését, ahogyan bővül a könyvtárak használói köre.

A könyvtárak általában úgy tárják fel az elektronikus állományokat, mint a hagyományosakat. Egyesek szerint azonban a webjegyzékek több előnyt kínálnak a katalógusokkal szemben: rugalmasak, áttekinthetővé teszik a MARC által nehezen kezelhető adatokat, támogatják a hozzáférést (böngészhetőek, kereshetőek, nem igénylik speciális szintaxis vagy logika ismeretét). Mások úgy érvelnek, hogy a katalógusba beépített (tárgysza-

vazott, osztályozott stb.) elektronikus forrásokat a katalogizálás ténye is hitelesíti, és erősíti azt a felfogást, hogy ezek ugyanolyan információhordozók, mint a pl. könyvek.

Az OCLC létrehozta a CORC-ot (Cooperative Online Resource Catalog), amely az ingyenes webforrások MARC alapú katalogizálását célozza. Sorra készülnek a helyi „webútmutatók”, amelyek az interneten való eligazodást igyekeznek megkönnyíteni. Néhány ismertebb kezdeményezés: Librarians' Index to the Internet (<http://www.lii.org>), Internet Public Library (<http://www.ipl.org>), Infomine (<http://infomine.ucr.edu>).

A webes állományokkal szemben a honlapokhoz hasonló követelmények merülnek fel: többszörös elérhetőség, saját keresőgép, navigálási segédlet, honlaptérkép, betűrendes és szakmai szempontokat követő index, GYIK stb. Célszerű olyan szerkezetet választani, amely a használók és nem a könyvtárosok logikáját követi. Erre nagyon alkalmasak a webportálok, amelyek a könyvtár elektronikus anyagát és a web forrásait integrálják.

/MOYO, Lesley, M.: Collections on the Web: some access and navigation issues: = Library Collections, Acquisitions & Technical Services, 26. köt. 1. sz. 2002. p. 47–59./

(Orbán Éva)

Hányféle hivatás van a könyvtárosságon belül?

Vajon milyen feladatuk lesz a könyvtáraknak az ismeretközlés digitális világában? Egyáltalán: megmaradnak-e? E kérdések szakirodalmi „lebegtetése” nyugtalanítja a szakmát. Referált szerzőnk, a neves cseh szakember mindenesetre a könyvtárak és a könyvtárosság fennmaradása mellett voksol, ám ezt lényegbeli megkülönböztetések hangsúlyozásával teszi.

Arról van szó, hogy amit ma még könyvtárnak, könyvtárosságnak és könyvtárosnak mondunk egységesen, a jövőre nézve nem alkalmas fogalom, minthogy a szolgáltatások teljesen más paradigmája érvényes azokra a könyvtárakra, amelyek fenntartó intézményük (kutatóintézetek, iskolák, iparvállalatok, kórházak, hivatalok stb.) alkalmazottainak munkafolyamatában szolgáltatnak, illetve amelyek létezésük lényegéből következően a település, a régió valamennyi lakosa számára elégitik

ki állampolgári információs és kulturális igényeiket. Tehát vannak *nem nyilvános könyvtárak* és *nyilvános könyvtárak* (public library).

A nem nyilvános könyvtár a kutatói, oktatói, menedzseri, gyógyító stb. teamekbe/teamekhez delegál olyan szakembert, aki egyre inkább integráns résztvevője lesz ezeknek azáltal, hogy „felderíti” mindazokat az információkat, amelyekre a teamekben dolgozóknak szükségük van, de megszerzésükre sem idejük, sem készségük, sem kedvük nincs. Ezt a szakembert nevezik *chief information officernek*, CIO-nak.

A CIO-k felsőfokú informatikai szakképzettséggel rendelkeznek. Kiképzésükben csak annyi hagyományos könyvtári-könyvtárismereti elem van, de annyi igen, hogy munkájuk el sem képzelhető könyvtári-könyvtárosi alapok nélkül. Az nem elsőd-